

De Rosdoek 121

Maart 2007

Verschijnt 4 x per jaar

Heemkundige Studiekring

“DE ACHT ZALIGHEDEN”

Zo lang mogelijk zelfstandig... Zorgcentrum Merefelt speelt hierop in!

Er zijn tegenwoordig veel mogelijkheden om hulp en zorg thuis te krijgen. Zorgcentrum Merefelt, het expertisecentrum voor ouderen, heeft verschillende voorzieningen voor thuiswonende ouderen.

Merefelt levert **thuiszorg, dagopvang, groepsverzorging en tijdelijke opname kamers**. Ook is er een gevarieerd **welzijnsaanbod** in de vorm van verenigingen. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de transferfunctionaris (0497) 33 17 00.

Zorgcentrum Merefelt

*Merefelt maakt deel uit van de Regionale Stichting Zorgcentra de Kempen
Bezoekadres Zorgcentrum Merefelt: Parklaan 2, 5504 GB Veldhoven
Telefoon: 040- 253 50 40*

De boeken die besproken worden in de boekenplank zijn verkrijgbaar bij

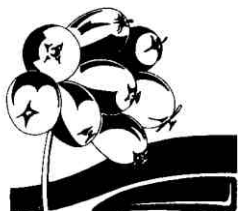
De Boekenlegger

Ook voor uw buitenlandse bestellingen bent u bij ons van harte welkom

Nieuwstraat 28A 5521 CC Eersel

Tel.: 0497-512551 Fax.: 0497-513179

www.de-boekenlegger.nl info@de-boekenlegger.nl

Heemkundige Studiekring "DE ACHT ZALIGHEDEN"

Inhoud:

Joden in Brabant; met name in Eersel, <i>Harrie Jenniskens</i>	4
Een arme sloeber uit Duizel, <i>Harrie Grielen</i>	13
Heemkundig allerlei:	
Jubilarissen en onderscheidingen, <i>Piet Vermeulen</i>	20
Fietstocht, <i>Antoon Kockx</i>	23
Van de boekenplank, <i>Kees Cornelissen</i>	24

REDACTIETEAM:

Th. van der Aalst	Ganzestraat 17, 5527 CA Hapert, 0497 – 381671
H. Backbier	Heike 6, 5512 NJ Vessem, 0497 – 591451
K. Cornelissen	Nieuwstraat 74, 5521 CD Eersel, 0497 – 512208
A. Kockx	De Pottenbakker 44, 5506 GD Veldhoven, 040 - 2531596
P. Vermeulen	De Reek 9, 5502 HX Veldhoven
tevens	040 – 2531817
redactieadres	E-mailadres: p.vermeulen40@chello.nl

HEEMKUNDIGE STUDIEKRING "DE ACHT ZALIGHEDEN"

Voorzitter:	F. Teunis, Lindestraat 8, 5521 EK Eersel, 0497-515188 0497-515188, E-mailadres: f.teunis@chello.nl
Secretaris:	P. Hooijmaijers, Frankenstraat 13, 5521 VE Eersel 0497-515144, E-mailadres: p.hooijmaijers@planet.nl
Penningmeester:	H. Jenniskens, Veldhovenseweg 2, 5511 KJ Knegsel 040 – 2535140, Giro 3871519

De volgende Rosdoek verschijnt jun. 2007
ISSN 1384-086X

JODEN IN BRABANT; met name in Eersel.

3^e aflevering. De overige worden opeenvolgend gepubliceerd.

12. Meer over de familie Goudsmit in Eersel

Het verhaal van de familie Goudsmit (die deze naam weliswaar pas officieel in 1811 aannam zoals hierna wordt toegelicht) begint voor wat onze regio betreft, met Jonas Samuel. Hij moet omstreeks 1739 uit het huwelijk van Samuel Levi en Eva Mozes geboren zijn in de Duitse staat Hessen-Darmstadt in de buurt van Frankfurt am Main. Weliswaar vonden we tot dusver nergens zijn geboorteplaats vermeld, maar wel die van zijn jongere broers Meyer Samuel (geboren circa 1745) en Jacob Samuel (geboren circa 1749): respectievelijk Wetterau, de regio ten noorden van Frankfurt, en het dorp Reiskirchen in het Busecker Tal, de regio ten oosten van de stad Giessen en ten noorden van Wetterau.

Beide gebieden waren kleine Ridderschappen met een hoge mate van autonomie, waar van oudsher in afwijking van het overgrote gedeelte van het Duitse rijk een relatief tolerante politiek ten opzichte van joden werd gevoerd. Zo had het uit negen dorpen bestaande Ridderschap Buseck de bijnaam: "Hessisch Palestina".

Om namen van joden en familierelaties te begrijpen is het van belang om de structuur in de naamgeving te kennen. Van oudsher hadden de joden geen echte achternaam: elke joodse knaap ontving bij de besnijdenis (8 dagen na zijn geboorte) twee namen: als eerste naam kreeg hij de eerste naam van een voorvader uit de familie, als de tweede naam kreeg hij de eerste naam van zijn vader. Gelet op onze naamgeving zou je als het ware kunnen zeggen dat kinderen de voornaam van hun vader als achternaam krijgen.

De "stamvader" Jonas Samuel

Meerdere van de in de Kempen wonende joden waren afstammelingen van Samuel Levi en Eva Mozes. Van hen zijn 4 kinderen aangetroffen die allemaal naar Brabant zijn gekomen: *Jonas Samuel, Meijer Samuel, Jacob Samuel en Rebecca Samuel*. Bovenstaande traditie in de naamgeving vinden we ook terug in de namen van deze kinderen.

In 1811 legde keizer Napoleon van Frankrijk, waartoe de Nederlanden behoorden, de verplichting op tot het aannemen van een familienaam (achternaam). Deze naamsaanneming kon echter wel eigenaardige gevolgen met zich brengen. De drie broers namen elk een andere familienaam aan en heetten voortaan:

- De oudste Jonas Samuel, die in 1779 in Eersel gaat wonen, zal in 1811 de naam Jonas Samuel Goudsmit aannemen.
- Zijn broer Meyer Samuel die vóór 1795 al in Eersel woont, heet voortaan Abraham Bloemhof.
- En hun broer Jacob Samuel die in Steenbergem woont, zal voortaan Jacob Levi Groenewoud heten, zoals uit zijn overlijdensakte in 1827 blijkt.

De kinderen van elk van deze drie nemen in de nieuwe geboorteregisters de familienaam van hun vader over.

De reeds vóór 1811 geboren drie zonen van Jonas Samuel Goudsmit uit zijn eerste en de vierde zoon uit zijn tweede huwelijk krijgen daarmee de volgende namen:

- Samuel Jonas Goudsmit
- Simon Jonas Goudsmit
- Jacob Jonas Goudsmit
- Mozes Jonas Goudsmit

De zus van bovenstaande broers Rebecca Samuel trouwt rond 1785 met Jacob Benjamin. De in Bergeijk gevestigde lompverkoper, had zich in 1811 de familienaam Wiener aangemeten. Uit zijn overlijdensakte (1822) blijkt dat hij dit deed om de eenvoudige reden dat hij in Wenen geboren was.

Na 1800 voert Napoleon een scheiding tussen religie en staat in. Op de afbeelding houdt Napoleon de Joden in Parijs de wet voor die hij in zijn rechterhand houdt. Rechts onder zijn de stenen tafelen van Mozes afgebeeld.

Voor nadere opheldering over de herkomst van de familie Goudsmit zal nog een grondig en tijdvergend onderzoek ter plaatse in Hessen nodig zijn. Wel zijn er redenen om een verwantschap te veronderstellen met de grote Leviëten-familie Goldschmidt, die na uit Nürnberg te zijn verdreven, omstreeks 1521 toestemming kreeg zich in Frankfurt te vestigen. In de Nederlanden zullen we op diverse plaatsen en tijdstippen andere afstammelingen van deze familie in de directe omgeving van Jonas Samuel en zijn zonen aantreffen, evenals andere joodse families, afkomstig uit Wetterau en het Busecker Tal. Ook leverde een eerste informatie uit Reiskirchen, het dorp waar Jacob Samuel in 1749 was geboren, het gegeven op dat daar op 14 maart 1804 op 62-jarige leeftijd een zekere Mozes Samuel is overleden. Mogelijk een achtergebleven jongere broer van Jonas Samuel?

De vroegere synagoge van de Asjkenazische of Hoogduitse joden uit 1750, nu het Joods Historisch Museum. Een oudere synagoge, de Grote Sjoel dateert al uit 1671. Deze was reeds nodig omdat de kleine vaak verstopte sjoeltjes veel te klein geworden waren.

12.1. Uitwijking naar de Nederlanden. Verblijf in Uden (?), Oisterwijk en Veghel.

Hoe en wanneer Jonas Samuel naar de Nederlanden is verhuisd is onzeker. Ook is het de vraag of zijn ouders Samuel Levi en Eva Mozes ook onze kant zijn uitgekomen. Wel is duidelijk dat zijn

broers Jacob Samuel en Meyer Samuel zich later bij hem hebben gevoegd, evenals zijn zuster Rebecca Samuel. Over deze familieleden verderop meer.

Jonas Samuel zelf duikt - voor zover we weten voor het eerst in de Kempen op in het jaar 1771 (22 maart). Hij verblijft dan sinds 2 jaar als beenhouwersknecht bij de joodse slager David Hartog in het Nederlandse Oisterwijk, en krijgt een attest van goed gedrag vanwege het plaatselijk bestuur.

Vermoedelijk was hij op dat ogenblik reeds gehuwd met Johanna Samson (ook wel Simons genoemd), want zoon Samuel Jonas zou in 1768 geboren zijn, zij het dat als diens geboorteplaats Veghel staat vermeld, terwijl we weten dat Jonas daar niet eerder dan in 1771 gewoond heeft.

In de familiale traditie wordt beweerd dat Jonas in Uden gewoond heeft. Echte bewijzen daarvan hebben we echter nog niet gevonden. Van 1771 tot 1779 bewoont Jonas met zijn gezin te Veghel een huurhuis in de kom van het dorp, "Straet ondert Zontveld". Hij is beenhouwer. In de jaarlijkse taxatielijsten staat hij in 1771 foutievelijk als "Jonas Moses Simons joodt" vermeld, maar in de volgende jaren als "Jonas Samuel joodt". Uit vergelijking van het opgegeven aantal kinderen valt af te leiden dat er in zijn gezin in 1773 of 1774 een tweede kind geboren moet zijn (zijn zoon Simon) en in 1776 of 1777 een derde kind (dat op jeugdige leeftijd zal zijn overleden).

Gedurende een vijftal jaren verbleef soms ook een derde volwassene in het huis van Jonas: diens jongere broer Jacob Samuel. Deze ontvangt in 1776 een attest van goed gedrag van de schepenen van Veghel en vertrekt naar Halteren bij Bergen-op-Zoom. Later zullen we hem als "vleeshouwer" Jacob (Samuel) Levi aantreffen in de archieven van Steenbergen, waar hij tot zijn overlijden in 1827 bleef wonen. Uit zijn overlijdensakte blijkt dat hij inmiddels de familienaam Groenewoud had aangenomen, dat hij 78 jaar oud werd en dat zijn geboorteplaats Reiskirchen bij Giessen in Duitsland was.

12.2. Van Veghel naar Eersel

In 1779 ging Jonas Samuel met zijn gezin het geluk beproeven in Eersel, waar hem datzelfde jaar een derde zoon (Jacob) geboren

werd. Het moet Jonas hier echter niet onmiddellijk zijn meegevallen want reeds in april 1780 poogde hij met een attest van goed gedrag, afgeleverd door de gemeente Eersel, terug naar Veghel uit te wijken.

Pand 'De Hopzak' uit 1600 in de Orthenstraat in Den Bosch, dat tot 1773 werd bewoond door vooraanstaande families. Vanwege gebrek aan goede artsen kreeg Levie Salomons, geboren in Emden en als joodse arts in Franeker gepromoveerd, toestemming om in den Bosch te wonen. Bij gebrek aan een synagoge werden de diensten tot 1790 in zijn huis gehouden. Salomons had ook verzocht om het poorterschap, maar dat werd hem geweigerd evenals aan zijn dochter. Pas in 1796 na de Franse bezetting, die 'Vrijheid, gelijkheid en broederschap' bracht, kon de familie Salomons zich als

burgers van de stad laten inschrijven.

Het gemeentebestuur van Veghel - dat hem nog maar pas (op 21 januari 1779) een attest van goed gedrag afgeleverd had - ontzegde op 22 april 1780 aan Jonas echter de toegang tot de gemeente Veghel en dit op de meest agressieve wijze! Vermoedelijk was Veghel bevreesd dat het, nu de kinderen van Jonas opgroeiden, weldra niet één, maar misschien wel verschillende bijkomende joodse gezinnen zou hebben. In haar motivering stelde de schepenbank immers: "*dat het alleszins schadelijk voor de plaatsen is Joden te admitteren vooral wanneer die vermeenigvuldigen*". Dan toch maar in Eersel gebleven. Op 31 juli 1780 koopt Jonas er een woning aan de oostzijde van het marktplein, vanwege de naar

Hardinxveld vertrekkende Johanna van Wijk. De koopprijs wordt in termijnen afgelost; het laatste deel in 1792.

Jonas Samuel zal vermoedelijk ook in Eersel als slager gewerkt hebben, maar blijkbaar ontplooid hij daarnaast nog andere handelsactiviteiten. Zo kreeg hij op 31 oktober 1787 vanuit Eersel een reispas naar Holland "*voor particuliere affaires*". Op dat ogenblik ontmoeten we ook voor de eerste maal zijn broer Meyer (die ook in Eersel woont) en zijn schoonbroer Jacob Benjamin (na 1811 Jacob Benjamin Wiener), handelaar te Bergeijk, die met hun zus Rebecca Samuel was getrouwd.

Grappig is de persoonsbeschrijving die de pasfoto moest vervangen: Jonas Samuel is "*circa vijftig jaere, rosachtig van haer*", Meyer Samuel van zijn kant "*circa sesendertig jaer, swart van haer*", en ook Jacob Benjamin is "*circa sesendertig jaer, swart van haer*". Alledrie zijn ze "*middelmatig van postuur*".

Op 17 november 1792 verschijnen de Eerselse schepenen ten huize van Jonas en zijn echtgenote, Johanna Samson, aangezien deze mekaar testamentair willen bevoordelen. Johanna blijkt immers ziek te zijn en "*te bedde leggende*". Zij overlijdt blijkbaar een tijdje later. Omstreeks 1795 moet Jonas hertrouwd zijn (met Schoontje Meyer, geboren te 's-Heerenberg in Gelderland in 1756), want op 18 juni van dat jaar wordt een staat en inventaris van zijn bezittingen opgesteld. Hij wordt daarin vermeld als weduwnaar van Johanna Samson, met wie hij vijf kinderen gehad heeft van wie er nog drie leven. Deze inventaris gunt ons een interessante kijk in de bezittingen en activiteiten van Jonas Samuel, en toont aan dat hij zich in vrij korte tijd tot een relatief welvarend handelaar ontpopt had. Niet alleen bezat hij voornoemd Eersels markthuis, maar daarnaast ook een woning in Bergeijk en een perceel landbouwgrond in Eersel. Tenslotte ook nog de onverdeelde helft van een Eerselse akker, die voor de andere onverdeelde helft toebehoorde aan zijn broer Meyer Samuel (na 1811 Abraham Bloemhof), en verderop in deze bijdrage nog ter sprake zal komen als beginpunt van de Eerselse joodse begraafplaats. Bij de inboedel vallen twee sabbatslampen op en voorts een hele partij hebreeuwse boeken voor een waarde van niet minder dan 100 gulden!

Van Jonas Samuel's handelsactiviteiten getuigen een houten weegschaal met een zeventigtal gewichten *"zoo eijssere als loot"*. Dat hij slager was wisten we al, en dat blijkt ook uit de aanwezigheid van een "capmes". Maar daarnaast verkocht hij blijikbaar ook *"oude clere, lappe en koussens"* waarvan een voorraad ter waarde van liefst 261 gulden wordt aangetroffen, en verder dierenvellen, wol, garen, linnen, porselein en aardewerk. Er wordt voor 300 gulden contant geld aangetroffen, en voor 450 gulden schuldvorderingen op diverse personen. Onze aandacht wordt hierbij getrokken naar één van die posten: *"Item voor en van wegens gemaakt en omgemaakt goud en zilver"*; was Jonas ook goudsmid? Indien dit het geval is, zou het kunnen zijn dat de familienaam Goudsmit die hij in 1811 aannam, niet toevallig gekozen was.

Uit Jonas' tweede huwelijk (met Schoontje Meyer) worden ook vijf kinderen geboren. De eerste twee zagen het levenslicht in Eersel: in 1795 Meijer (vernoemd naar zijn grootvader van moeders kant, Meijer Israël) en in 1796 Eva (vernoemd naar haar grootmoeder van vaders kant). Overigens wordt in de meeste bronnen Eva aangegeven als geboren te Bladel.

In de jaren 1796-1797 wordt Jonas Samuel (en ook zijn jongere broer Meyer Samuel) nog vermeld in de Eerselse archivalia, n.a.v. problemen die ontstaan zijn met Frans geld. In 1794 hadden Franse legers onze gewesten immers veroverd en bezet.

Uit meerdere publicaties blijkt dat ook in de Kempen sprake was van allerlei pesterijen tegen joden, de ene wat onschuldig, de andere ronduit grof. In zijn boek *"Reize door de Majorije van 's-Hertogenbosch"* schrijft dominee Hanewinkel over zijn bezoek aan Eersel in 1799 o.a. het volgende: *"voor de herberg, waarin ik mij bevond, stonden eenige Jooden op de straat met elkanderen te spreken, zij beledigden niemand. Enige Roomsche-gezinden zich met mij in die herberg bevindende, en deeze Israëlieten ziende, gaven hunnen haat tegen deeze menschen, die hen niets gedaan hadden, met woorden en gebaarden zeer duidelijk te kennen: zij spoogen, zo dikwijls zij hunne oogen op die Jooden sloegen, met eene diepe verachting op den grond, trokken allerlij lelijke gezigten,*

vloekten op hen, en noemden hen verdoemde Smousen, hun tevens alle kwaad toewenschende".

Joden op het platteland bezaten vaak een stukje land en een koe.
Een terracotta uit begin 19^e eeuw van Anton Sohn uit Württemberg,

die vooral bekend staat om zijn goedmoedige humor en de precieze weergave van kleding en gebruiken van joden. Hier met de tekst: Ik zweer bij mijn leven, zij geeft twee emmers, vol tot aan de rand.

12.3. Van Eersel naar Lommel

Nu Jonas Samuel een woning in Eersel gekocht had, zou men kunnen denken dat hij er definitief was neergestreken en goed op weg was om er 'gesettled' te blijven. Niets was minder waar. Reeds in 1789 huurde hij immers een huis in Lommel, blijkbaar om er handel te drijven. Jonas bleef niettemin in Eersel wonen, zodat we vermoeden dat hij zijn oudste zoon (Samuel Jonas, toen 21 jaar oud) in Lommel wilde installeren. Op 9 oktober 1797 koopt hij van dorpssecretaris Jan de Jongh een woning te Lommel. Het moet om een degelijk gebouw gegaan hebben want de verkoopprijs (800 gulden!) liegt er niet om; het was te aanvaarden in 1798.

Omstreeks 1799 zal Jonas met zijn gezin definitief vanuit Eersel naar Lommel uitwijken. Uit zijn tweede huwelijk zullen hier nog drie kinderen geboren worden: Mozes (1800), Elias (1802) en Rebecca (1804). Of Jonas Samuel hier in Lommel als beenhouwer nog actief was, dan wel dit helemaal aan zijn zoon Samuel overliet, komt uit de archivalia niet duidelijk tot uiting. In 1811 wordt hij weliswaar nog als "*boucher*" vermeld.

In de periode 1807-1808 zal Lommel overgaan van het Koninkrijk Holland naar Frankrijk ingevolge het verdrag van Fontainebleau. De Franse keizer Napoleon nu was - zoals we reeds eerder in deze bijdrage uitlegden - de joden niet helemaal genegen en had anti-joodse maatregelen uitgevaardigd. Misschien was dit de reden waarom Jonas Samuel (dan circa 67 jaar oud) met zijn tweede vrouw en hun 5 minderjarige kinderen uit zijn tweede huwelijk in 1808 uit Lommel wilde vertrekken. Op 20 februari van dat jaar verstrekte de Lommelse schepenbank hem de nodige attesten; Jonas Samuel was blijkbaar van plan om naar Bladel uit te wijken. Een andere mogelijke en wellicht ook meer plausibele reden voor de attest-aanvraag van Jonas zou gezocht kunnen worden in een kinderziekte die misschien in Lommel heerste, want rond die tijd stierven binnen de twaalf dagen 9 kinderen en 1 volwassene. Voorts weten we dat de Lommelse sterftcijfers uit de jaren 1806-1808 abnormaal hoog liggen. Het is niet uitgesloten dat Jonas Samuel's 13-jarige zoon Meyer het slachtoffer werd van een dergelijke epidemie; deze overleed immers te Lommel op 20 maart 1808.

12.4. Van Lommel (over Oisterwijk?) naar Oud-Beijerland

Of Jonas trouwens daadwerkelijk naar Bladel vertrok, hebben we niet kunnen achterhalen. We zijn voor de periode 1808-1812 zijn spoor bijster. Het meest aannemelijk lijkt dat Jonas met zijn gezin toch nog tot in 1812 in Lommel is blijven wonen en toen gelijktijdig met zijn zoon Samuel Jonas en diens gezin is vertrokken, via Oisterwijk, naar Oud-Beijerland, een havenplaats op het Zuidhollandse eiland Hoeksewaard, ten zuiden van Rotterdam. Zijn zoon Simon Jonas woonde daar trouwens al geruime tijd en was er in 1800 gehuwd met Lena Hartog. Jonas Samuel overlijdt in 1817 in Oud-Beijerland.

In 1812 had Jonas Samuel overigens nog enkele Lommelse zaken afgewikkeld bij notaris Misotten in Neerpelt. Hij ontving er 1340 fr. wegens verkoop van zijn meubels, en leende een som van 250 gulden uit aan de echtgenoten Matheus Driesmans en Johanna Hesemans te Lommel. Deze schuld zal aan de weduwe van Jonas terugbetaald worden in 1819. Dat hij nog contacten met de Kempen

onderhoudt blijkt ook uit het feit dat Jonas in 1814 vanuit het verre Oud-Beijerland nog deelneemt aan de aankoop van een perceel grond te Eersel, ter vergroting van de joodse begraafplaats; zoals trouwens verderop blijkt.

Op 30 januari 1816 overlijdt in Oud-Beijerland Jonas' zoon Elias (Eliazer), 14 jaar oud, die in Lommel geboren en besneden was. Op 18 februari 1817 overlijdt Jonas zelf te Oud-Beijerland op circa 77-jarige leeftijd. Hij staat op dat ogenblik ingeschreven als koopman, wonend Molendijk 358. Zijn tweede echtgenote, Schoontje Meyer (Frank) zal hem nog jaren overleven en in dezelfde gemeente overlijden op 6 maart 1843, in de gezegende leeftijd van circa 87 jaar. Beide echtgenoten moeten op de joodse begraafplaats te Oud-Beijerland zijn begraven, maar hun grafstenen staan niet meer boven de grond.

Harrie Jenniskens

EEN ARME SLOEBER UIT DUIZEL?

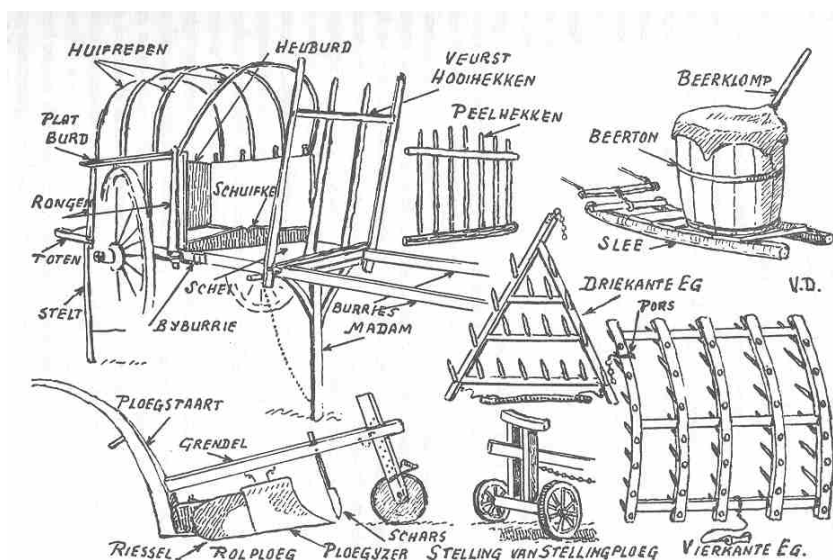
In een vorig artikel¹ is de boedelscheiding beschreven van Stephanus Wilmink en Geertruij Ruijters. Beiden hadden een eerder huwelijk achter zich, hertrouwden, maar wilden toch hun eigen bezit bewaren. De indruk die na het lezen van die beschrijving overblijft, is dat het hier ging om de bezittingen van - naar het lijkt - twee redelijk welgestelde mensen. Maar hoe was het gesteld met anderen? Een vergelijkend onderzoek(je) waaruit conclusies te trekken zouden zijn, heb ik niet gedaan. Het toeval heeft me wel geholpen om er enig zicht op te krijgen. In hetzelfde Schepenboek² komt namelijk een vergelijkbare situatie voor, maar dan van iemand die niet tot de 'betere' stand behoorde, maar gewoon boer was.

¹ Een huwelijk van stand? Dat gaat met verstand! In : Rosdoek 119, september 2006, pp.4-12.

² Prothocolle van Alderhande Actens voor de Dingbanke van Eersel, Duysel en Steensel; Eersel 1524-1810, RA/SB deel 57, fol. 136-138 in RHC Eindhoven.

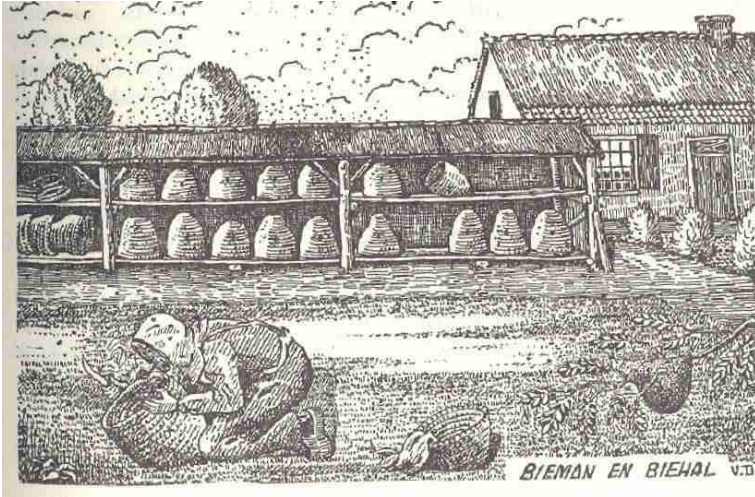
Letterlijk: het broodnodige

Bijna een jaar na het huwelijk van de Duizelse schoolmeesters weduwe verschijnt Bartel Hooijen voor de schepenen. Het is begin juli 1762. Bartel is "...wedenaar van Adriana van den Broek, bij de welke hij verwekt heeft twee kinderen, met name Peternel en Lisabeth ... en nu [aan]staende te hertrouwen met Jennemie Claes". Ook Bartel Hooijen laat zijn bezit vastleggen. Weinig "luxe": slechts een kleine akker, enig gereedschap dat nodig is om de grond te bewerken en wat produkten van datzelfde land, staan beschreven. Van de zijde van zijn overleden vrouw bezit hij allereerst "... eene huysinge alhier 21 lopensaten tot Duysel op het Ackereijnde ...". Het tweede onderdeel vermeldt meubelen, have en schare. Daaronder als levende have : drie koeijen, twee kalveren en 17 stocken biën oftewel bijen.

Aan boerengereedschap heeft hij ook wel wat : een hoogkar, een aardkar, een ploeg en een eegh. Verder nog een melkton met stand, een 'trogh', een koeketel, een ijsere en een houtketel. Attributen die allemaal wel voor het boerenbedrijf gebruikt zullen zijn. Wat opvalt, is dat er geen dier is dat de eg of de ploeg kan trekken. Dat had heel goed een os kunnen zijn. Ossen als trekdier zijn op de niet

al te grote bedrijven als trekkracht gebruikt tot bijna 1900.³ Soms ook bezaten de boeren in een kleine gemeenschap gezamenlijk een of enkele paarden, die ze om beurten gebruikten. Een paard echter was voor de individuele boer in aanschaf nóg kostbaarder dan een tractor een halve eeuw geleden was. Het was ook een riskant bezit, doordat paarden gemakkelijk gevorderd werden voor militaire doeleinden. Ze kwamen daarna natuurlijk niet altijd bij de eigenaars terug. Een varken komt in de beschrijving evenmin voor. Zou dat er echt niet geweest zijn? Vier 'koebacken', een 'boterteyl' en twee 'roomteylen' zullen bij het boerengerief horen, net als de tien busselen latten, de 15 lege biecorven en misschien ook wel die 20 pond garen die nog genoemd zijn.

Interessant zijn de biecorven. In elk dorp waren een aantal min of meer professionele imkers voor wie de bijenhouderij het voornaamste middel van bestaan was. Er waren er echter ook velen die “voor minstens 50% uit liefhebberij bijen hielden (...), bijna allen keuterboeren en arbeidersmensen”.

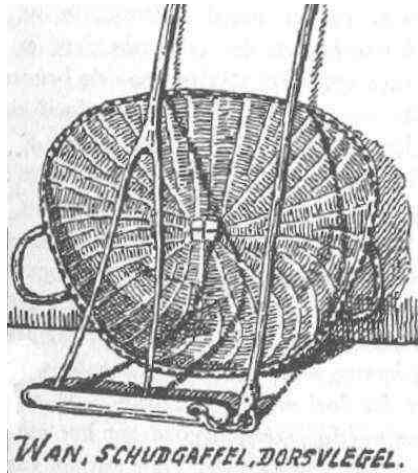
³ Zie: Paarde- en andere kracht op de boerderij. In: Bernard van Dam, Oud-Brabants dorpsleven; wonen en werken op het Brabantse platteland. Oisterwijk 1974. (Stg. Brabants Heem; Kulturhistorische Verkenningen in de Kempen, dl.4) p.36 e.v.

En: “Als de keuterboer een os, ’n paar koeien en een maol (vaars) op zijn gedoe kon houden, was dat al een heel bezit, maar hij kon er nauwelijks zijn huisgenoten mee aan de kost houden al leefde hij nóg zo eenvoudig en dikwijls langs het armoedige af.”⁴ Dat lijkt erg op hoe Bartel Hooijen ervoor staat. Van Dam beschrijft het eind van de 19de en het begin van de 20ste eeuw. Meer dan honderd jaar eerder zal het niet beter geweest zijn.

Bij de producten van het land staan 1½ vat coren en 7 lopen ‘kore gesaijt’, 7 vaten ‘boekent’ [boekweit] en nog 7 lopen boekent gesaijt, 1½ lopen spurrij. Verder nog 2000 pond hooij en 1000 pond dakstrooij.

Armeluisgraan op een veldje

Boekweit is van oudsher bekend als een landbouwprodukt. Het is een zomergewas met een korte groeiperiode, maar heel gevoelig voor regen, hagel en harde wind. Ondanks de nadelen die eraan kleefden, gaf het juist op schrale grond nog een redelijke opbrengst. Op rijkere percelen werd het snel te wild. Na het zaaien omstreeks midden mei, is boekweit in nauwelijks drie maanden oogstrijp. Het

heeft weinig of geen bemesting nodig. Op de arme Brabantse akkers, waar goede dierlijke mest uiterst schaars - en dus kostbaar - was, is daarom veel boekweit geteeld. Pas tegen het einde van de 19de eeuw komt kunstmest in voldoende hoeveelheden beschikbaar en verdwijnt geleidelijk aan de boekweitteelt. Boekweitmeel vind je nog steeds in de supermarkten, maar ‘armeluisgraan’ is het al lang niet meer.

Hoewel: echt ‘graan’ is het nooit geweest. Brood kun je er niet van bakken. Alleen gemengd met een andere, glutenrijke bloem kwam er iets van terecht: met rogge- of tarwemeel erbij, konden er

⁴ Zie hiervoor ook : De bieboer in Van Dam, Oud-Brabants dorpsleven, p.70 e.v.

(spek)pannenkoeken van worden gebakken. Ook voor balkenbrij werd boekweitmeel gebruikt. Stevige kost voor de hardwerkende boer en zijn gezin. Maar de omstandigheden veranderden: verbetering van de grondkwaliteit door (kunst)mest en opkomst van het landbouwonderwijs bevorderden de productie van andere granen. Boekweit raakte op de achtergrond. Er is in de akte van Bartel Hooijen naast de 7 vaten boekweit ook nog sprake van “7 lopen boekent gesaijt”. Dat vraagt om toelichting.

Elk zijn eigen maat

In onze regio had elke schepenbank zijn eigen ijkmaten. Daaraan konden de maten van het dorp worden geijkt. Dat was een vastgelegd recht. Niet alle dorpen hadden echter een dingbank. Eersel had er een, samen met Duizel en Steensel. Oerle hoorde bij die van Meerveldhoven, maar Kneysel en Wintelre vormden samen met Vessem een bank. Daar kon dus met twee maten worden gemeten.⁵ Oppervlaktematen waren vaak afgeleid van de graanmaten. Algemeen gesteld kun je zeggen, dat de graanmaten van zuidoost-Brabant in de Acht Zaligheden het kleinst waren en dat die naar het oosten gaand langzaam groter werden. In theorie zou iedere schepenbank dus zijn eigen oppervlaktematen moeten hebben gehad, maar in de praktijk zullen de maten ongeveer gelijk zijn geweest.⁶

Een *lopen* was eigenlijk in oorsprong een inhoudsmaat voor ‘droge’ waren. Een lopenzaad - vroeger lopensaet geschreven, maar gewoon lopen of lopense en in dialect “*leupe(nse)*” genoemd - is daarentegen een oppervlaktemaat. Ze geeft lap grond aan, die met een lopen zaad kon worden bezaaid. Ruwweg gingen er zes lopen - of zes lopenzaad - in een latere hectare. Een lopense was dus plm. 0,15 hectare ofschoon, zoals al gezegd, de maat van streek tot streek en zelfs van plaats tot plaats kon verschillen. In de omgeving van Breda en 's-Hertogenbosch komt men op ongeveer 0,16/0.17 ha.,

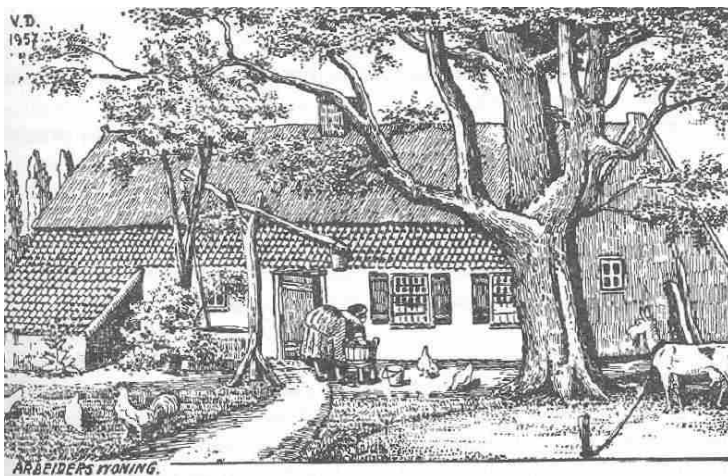
⁵ Zie : Spoorenberg, J. Oude graanmaten in de Meierij van 's-Hertogenbosch. In : Brabants Heem, jg.29 (1977), p.155-161.

⁶ Mededeling van J.Spoorenberg. Handige informatie over het onderwerp geeft: Verhoeff, J.M. De oude Nederlandse maten en gewichten. Amsterdam 1982.

maar in Boxtel en Sint-Michielsgestel slechts op 0,12 en 0,11 ha.⁷ Voor de Kempen heb ik het niet nagezocht. Veel anders zal het hier niet zijn geweest, denk ik. De 7 lopen die beschreven staan, zullen in de tegenwoordige maat vermoedelijk dan ook niet veel meer hebben omvat dan ca. 1.100-1.200 m². Geen vetpot dus. Een vat(saat) is hetzelfde als een lopen(saat), maar de 7 lopen koren en boekweit '*gesaijt*', hebben waarschijnlijk toch weer betrekking op landoppervlak : ingezaaide boekweit en koren die nog op het veld staan in afwachting van de maaier. De akte is van de maand juli, dus van gewas op het veld kan heel goed sprake zijn. Tenslotte: de genoemde ponden hooi en dakstro. Een pond was wat lichter dan tegenwoordig. In Den Bosch woog het 470,5 gram en dat zal hier in dezelfde buurt hebben gelegen.

Gering bezit en geen vermogen

Speurend naar zaken die wij onmisbaar en vanzelfsprekend vinden in een woning, kom je erg weinig tegen.

Een “linde bedde, twee dekens en twee quade stoelen” is zo ongeveer het enige dat in die richting wijst. Dat is nog geen ‘luxe’.

⁷ Gebruikte omrekening van inhouds- en oppervlaktematen mede ontleend aan diverse gegevens verkregen via internet. De afbeeldingen bij dit artikel zijn afkomstig uit het genoemde boek van Bernard van Dam.

Of een haaltang en een braatijser ook bij de huishoudelijke boedel horen, durf ik niet te zeggen. Maar zelfs als dat zo zou zijn, is die boedel nog steeds heel erg armzalig. Contant geld of voordelige schulden zijn er nauwelijks. Ze wegen in elk geval niet op tegen de nadelige schulden. Die bedragen ruim 35 gulden. Het moet een hele last geweest zijn als je niets hebt.

Tenslotte verklaart Bartel Hooijen aan het slot van de schepenacte nog eens: [alles . . .] “opregtelijk en te goeder trouw te hebben opgegeven [. . .] sonder ietwas ter quader trouwe te hebben verduystert, verstompelt of verswegen”. En voor wie daaraan nog mocht twijfelen: als hij nog iets vergeten mocht zijn, dan zal hij dit alsnog komen melden . . . De arme drommel!

Is er verschil?

Standverskil? Ja natuurlijk. Het is er altijd geweest en dat blijkt - ten overvloede wellicht - nog eens heel duidelijk uit deze twee acten uit het Eerselse schepenregister. Bezit en armoede: ook het leven van zo'n kleine 250 jaar geleden kende ze allebei, al zal niemand zich aan de indruk kunnen onttrekken dat ze toen van iets andere orde waren dan tegenwoordig.

Najaar 2006
Harrie Grielen

Voor wie meer wil weten:

Wijsenbeek-Olthuis, T.F., Achter de gevels van Delft. Bezit en bestaan van rijk en arm in een periode van achteruitgang (1700-1800). [Hilversum,1987]. Het boek deelt de periode in drie tijdvakken van elk ongeveer 30 jaar en beschrijft gedetailleerd allerlei aspecten van bezit, o.a. inrichting van de woningen, voeding, koken en eten, maar ook kleding, bezit en veel andere zaken.

Schuurman, A., Materiële cultuur en levensstijl. Een onderzoek naar de taal der dingen op het Nederlandse platteland in de 19de eeuw: de Zaanstreek, Oost-Groningen en Oost-Brabant. [Wageningen,1989].

Mooij, Charles de, Renate van de Weijer en C.A.Davids, Rijke oogst van schrale grond: een overzicht van de Zuidnederlandse materiële volkscultuur ca. 1700-1900. Zwolle, 1991.

Schuurman, A., J.de Vries en A. van der Woude, Aards geluk; de Nederlanders en hun spullen van 1550 tot 1850. [Amsterdam, 1997].

Was dat wel juist?

Een oplettend lezertje van de vorige bijdrage vroeg zich af, of dat wel juist was: een bedrag aan schoolgeld dat kon “. . . oplopen tot 100 à 150 gulden per maand” (Rd. nr.119, p.7, 6e regel v.o). Per máánd ?? Dit gegeven wijkt zó sterk af van andere genoemde bedragen, dat die vraag al snel opkomt bij wie goed leest. Het citaat is echter ingescand vanuit het artikel, dus fout bij overtypen is niet erg voor de hand liggend. Toch nog eens extra opgezocht. Nee, citaat is correct. Het staat er echt zo. Voorgelegd aan Henk Roosenboom. Zijn commentaar: “Ik heb het citaat gecontroleerd, en moet constateren dat het correct weergegeven is. Maar de oplettende lezer heeft natuurlijk gelijk: 100 gulden per maand was in de toenmalige verhoudingen een enorm hoog bedrag. Het betreft hier inderdaad een typefout. Het moet per jaar zijn. De fout is kennelijk niet opgemerkt bij de correctie, noch door mij, noch door de eindredacteur van Brabants Heem. Zie voor een uitvoerige berekening van het schoolgeld mijn proefschrift, "De dorpschool in de Meierij van 's-Hertogenbosch van 1648 tot 1795 (Tilburg, Zuidelijk Historisch Contact, 1997), blz. 121-122. Met vriendelijke groet, Henk Roosenboom.”

HEEMKUNDIG ALLERLEI

Jubilarissen en onderscheidingen

De trouwe Rosdoek-lezer weet het ongetwijfeld. In het kwartaalblad besteden we normaal gesproken alleen aandacht aan redactionele artikelen. Verenigingsnieuws wordt meestal besproken in het Mededelingenblad waarin ook vergaderingen, lezingen, e.d. worden aangekondigd. In dit nummer willen we weer eens van deze regel afwijken en de rubriek ‘Heemkundig Allerlei’ besteden aan Kringnieuws. Het gaat dan over een fietstocht en over het feit dat we vijf mensen in ons midden hebben, die om verschillende redenen bij deze jaarvergadering in de belangstelling staan en dat in het jaar dat onze Kring haar 60-jarig bestaan viert.

Twee leden zijn 25 jaar lid van onze Kring: Ben Hoogers uit Eersel en Jan Das uit Riethoven. Ze worden met een bloemetje door voorzitter Frans Teunis in het zonnetje gezet voor 25 jaar trouw aan de Kring. Foto's van deze huldigingen kunt u te zijner tijd bekijken op de nieuwe, in de maak zijnde website van onze Kring. U kunt hem vinden op: www.hskdeachtzaligheden.nl

Piet Schriek, voorzitter van de Stichting Brabants Heem, luistert met zijn aanwezigheid de 60^e jaarvergadering van de Kring op. Hij zal, na later blijkt, drie leden decoreren met een onderscheiding van het Brabants Heem.

Op de foto mevrouw Driessen-Sterke uit Hapert, zij ontvangt uit handen van Piet Schriek het ‘**zilveren draaginsigne**’. Zij is, schrik niet, al vanaf het oprichtingsjaar 1947, lid van Heemkundige Studiekring “De Acht Zaligheden”. 60 jaar lid, dat is een felicitatie waard. Frans Teunis voegt daar namens de Kring een bloemetje aan toe.

Theo van der Aalst evenaart zijn voorgangster. Ook hij is 60 jaar lid van onze Kring. Piet Schriek memoreert de vele verdiensten van Theo. Zijn werkzaamheden voor De Rosdoek zijn legio: sinds 1978 redactielid. Tot voor kort ook secretaris van De Rosdoek. Van zijn hand verschenen circa 174 artikelen in het blad. Hij verzorgt al vele jaren de rubriek ‘Buitenlandse ruilabonnementen’ en doet dit, let wel, op zijn 87^e jaar nog steeds.

Hij heeft uitputtend onderzoek gedaan in de ‘Camer der Armen’ te Antwerpen naar weeskinderen die in de Kempen zijn ondergebracht om aan te sterken, en hierover in diverse periodieken gepubliceerd. Bij alle publicaties en naspeuringen kwam zijn kennis van de Latijnse taal hem goed van pas.

Na de oprichting van het streekmuseum in Eersel heeft hij zich gericht op het gidsen voor de schooljeugd. Hij heeft meegewerkt aan het boek ‘De drie Zaligheden’. Kortom, zijn verdiensten zijn te veel om op te noemen. Piet Schriek speldt hem de ‘**Brabants Heem medaille**’ op, de op één na hoogste onderscheiding die het Brabants Heem kent.

Maar het kan nog spannender. De ‘**Bronzen legpenning van Brabants Heem**’. De hoogste onderscheiding die het Brabants

Heem kent, en die maar sporadisch wordt uitgereikt, gaat naar Kees Cornelissen. De voorzitter van SBH roemt het Heemverleden van Kees. Hoewel, qua jaren lid van de Kring is Kees nog een ukkie, hij is pas 37 jaar lid en dat is in dit gezelschap van jubilarissen niet echt indrukwekkend.

Maar dan komt het: al vanaf 1972 steeds afwisselend voorzitter of vice-voorzitter van onze Kring. In

1974 begint onder de bezielende leiding van Kees het kwartaalblad ‘De Rosdoek’ te leven. Dat het levensvatbaar was is wel gebleken met deze uitgave, die toch al weer de 121^e in de reeks is.

In 1977 trad Kees toe tot het bestuur van het Brabants Heem. Van de 10-jarige periode als bestuurder op provinciaal niveau was hij twee jaar secretaris en vijf jaar vice-voorzitter.

Als neerlandicus van professie was hij als auteur, redacteur en corrector verbonden met boeken als “Duizel Eersel Steensel, Volksleven en Verleden”, 1976, “Jubeljaar 1981 St. Willibrorduskerk Eersel”, 1981, en “Eersel Duizel Steensel Drie Zaligheden”, 1989. Door zijn grote kennis van het Latijn was hij voor velen een goede hulp bij het vertalen van oude documenten.

In 1989 werd Kees voorzitter van het Streekmuseum te Eersel.

Deze functie heeft hij tien jaar vervuld; sinds 2000 is hij als lid van het bestuur nog actief werkzaam.

In de grensoverschrijdende contacten met onze Belgische Heemvrienden alsook in de Kempische Museumroute, een Belgisch - Nederlandse samenwerking, speelt Kees zijn rol.

Met regelmatige publicaties in het blad ‘Devotionalia’ bestrijkt hij eveneens het Nederlandse taalgebied in beide landen.

Ja, en dan hebben we het nog niet gehad over zijn inbreng bij de totstandkoming van “Liederen en Dansen uit de Kempen”, 1978, van Harrie Franken; als lid van de Culturele Raad van Noord-

Brabant heeft Kees ervoor geijverd dat de auteur van dit belangrijke boek en de leider van ons voormalig huisorkest “Ut Muziek” gedurende twee jaar van zijn onderwijstaak door de provincie werd vrijgesteld om het volkslied in de Kempen te inventariseren.

We sluiten, om een indruk te geven waar hij allemaal mee bezig is, af met zijn succesvolle bemoeienis met het behouden van de oude boterlinde op de markt van Eersel. Die boom dreigde, in de zestiger jaren, geveld te worden om plaats te maken voor kermisattracties. U kunt de boom nog steeds bewonderen.

Dat Theo van der Aalst, Kees Cornelissen, maar ook Miep Cornelissen vanwege haar steunend werk, een bloemetje namens de Kring kregen wilt u wel van mij aannemen.

De redactie wenst alle jubilarissen en gedecoreerden nog heel veel goede en fijne Heemjaren toe.

Piet Vermeulen

Fietstocht, zaterdag 16 september 2006

Onder leiding van Harrie Jenniskens fietsen we op de bewuste dag door een deel van De Acht Zaligheden. Gelet op het mooie weer viel het aantal deelnemers, 13 dames en heren in totaal, wat tegen. Maar dat zou achteraf gezien de enige dissonant blijken te zijn. Een foto-impressie van de actie gaat hierbij.

De informatie die we van Harrie over het gebied, de gebouwen en de begroeiing kregen, was werkelijk fenomenaal. We spraken over beekdalen, breuken in het landschap en de wijze van afwatering van de gronden. Over het metselwerk, voorkomende aan kerkgebouwen, -torens en boerderijen moeten voor de deelnemers nu geen geheimen meer bestaan. Ook de inwendige constructie van oude boerderijen op onze tocht konden we met behulp van Harrie's informatie, aan de buitenzijde van het gebouw aflezen.

Het driehoekig pleintje met brandkuil of drenkput van Schadewijk werd onder de loupe genomen alsmede de op onze tocht voorkomende boomsoorten, aangepland in de voormalige zogenaamde ontginningsgebieden.

Al met al kunnen we stellen dat de twaalf deelnemers onder leiding van Harrie volop hebben genoten en kunnen uitzien naar een vervolg in dit nieuwe jaar.

Antoon Kockx

VAN DE BOEKENPLANK

- J. Tigelaar: Brabantse historie ontvouwd. 2006. 232 blz. met ill. Uitg. Verloren Hilversum, prijs € 29,-. ISBN 9789065509383. Deze aio-student van de universiteit van Utrecht heeft een boek over de geschiedenis van Brabant in de periode van 500-1500 geschreven dat iedere Brabander die meer dan oppervlakkige belangstelling voor zijn verleden heeft, gelezen moet hebben. Een zeer aanbevelenswaardige studie. Bovendien bevat het boek een cd met de transcriptie van "Die alder excellenste cronyke van Brabant".

- Wout van Oostrum: Mijn weg over het Platteland. 160 blz. met verzorgde illustraties in kleur en in zwartwit; prijs €17.90. ISBN 90-902083-0. Een levensschets van een Hilvarenbeekenaar die o.a. als werknemer van de cultuurtechnische dienst ook de Kempen goed heeft leren kennen en waarderen, voordat hij later naar de provincie Zeeland trok en vanaf 1989 een eigen rentmeesterskantoor bestuurd. Voor velen die jaren geleden met de ruilverkaveling bemoeienis gehad hebben, is dit boek ongetwijfeld een interessante herinnering. Want allerlei facetten van de landbouw en aanverwante milieuwerkzaamheden passeren de revue in deze prettig lezende “Herinneringen, ervaringen en adviezen”.

- Koos Breukel en Amke de Kievit: Bergeijk. Portret van het verenigingsleven in een Brabants dorp. Op 68 blz. staan de 68 foto's. Prijs €20.00. ISBN 9077721762. De fotografen hebben nog gewerkt met een “echte” camera en geven geen enkele toelichting bij hun werk zodat de beschouwer kan wegdromen bij een schitterend portret van een carnavalsvierder, gildebroeder en Weeboscher bedevaarder.

- Cor Swanenberg: Jikkens Merante. Sprokkelwerk in Noord-Brabantse spreuken. 186 blz. in 29 hoofdstukken met telkens een illustratie. Prijs € 15.00, Kempen Uitgevers BV. Dit is een leuke aanvulling op “De Brabantse Spreekwoorden” van Mandos en goed voor een hoofdstuk per avond.

- Oost-Brabantse Streekwoorden. 80 blz.; prijs € 4.90. Uitgeverij Van de Berg. ISBN905512-176-2. Een plezierig boekje met allerlei bloemrijk taalgebruik in dialect.

“Zij vraagt: “Wè zódde gij ònvange ès ik doodgong?”

“Ik denk dè’k stapelgèk wier.”

“En zódde gij opnijt traowe?” moes ze ok wete.

“ Nou nee, zó gèk zó’k nou ok wir nie zen.

Kees Cornelissen.

WWW.DIXMODE.NL

Markt 24
5521 AL Eersel
T.: 0497 - 516000
F.: 0497 - 513905

Maandag gesloten

**MODE VOOR
DAMES
MET HEUSE
BORSTEN,
BILLEN EN
HEUPEN**

Slaapspecialzaak

Marian Eikemans

Openingstijden:

di t/m do 10.00 - 18.00 uur
vr 10.00 - 21.00 uur
za 10.00 - 17.00 uur

Nieuwstraat 40
5521 CC Eersel

Tel. 0497 - 530 900
Fax. 0497 - 530 911

Met zorg voor uw rust

CHINEES-INDISCH-RESTAURANT

美華酒家

"MEI WAH"

5503 BK VELDHOVEN
Burg. v. Hoofflaan 83-89
Tel. 040-2534732
Fax. 040-2547073

5615 AB EINDHOVEN
Leenderweg 86
Tel. 040-2117557

Dagelijks geopend van: 11.00-22.30 uur

Exclusieve accommodatie voor Uw:

partijen - familiediners - lunch of diner met
zakelijke relatie - personeelsavonden - etc.

de MuzenVal

S.c.c. "de Muzenval" beschikt over diverse zalen die geschikt zijn voor vergaderingen, cursussen, bijeenkomsten, voorlichtingsavonden, workshops etc.

Ook heeft scc "de Muzenval" een theaterzaal met 350 zitplaatsen waarin alle faciliteiten aanwezig zijn voor uw bedrijfsvergaderingen of seminars.

Bovendien kunt u in de gezellig ingerichte foyer na afloop nog een drankje of hapje gebruiken.

sociaal cultureel centrum "de Muzenval"

Dijk 7 - 5521 AW - Eersel - Tel. 0497-515997 - info@muzenval.nl

HARTVERWARMEND

BARBAS

INBOUWHAARDEN - CASSETTES - HOUT/KOLENKACHELS - DESIGNHAARDEN
BARBAS BV - HALLENSTRAAT 15C - 5531 AB BLADEL/NL - TEL.04977-84485 - FAX 04977-82760